

บทบาทของประชาชนในประวัติศาสตร์การพัฒนาเมือง กรณีศึกษา อำเภอบางขุนเทียนระหว่างทศวรรษ 2480-2520¹

ธนกร ศิริสุขวัฒนา และ โดม ไกรปรกรณ์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประเทศไทย

The Role of Local People in Urban Development History: A Case Study of Bang Khun Thian District between the 1940s and the 1980s

Tanakorn Sirisukwattana and Dome Kraipakorn

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 25 September 2023

Revised 16 November 2023

Accepted 20 November 2023

คำสำคัญ

ประวัติศาสตร์การพัฒนาเมือง
การพัฒนาท้องถิ่น
การมีส่วนร่วมของประชาชน

Keywords:

urban development history
local development
people participation

* Corresponding author

E-mail address:

Tg19773@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาบทบาทของประชาชนในประวัติศาสตร์การพัฒนาเมือง กรณีศึกษาอำเภอบางขุนเทียนระหว่างทศวรรษ 2480-2520 โดยการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นก่อนทศวรรษ 2480 ล้วนมาจากนโยบายหรือผลประโยชน์ของภาคราชการและรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ทำให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่และสภาพแวดล้อมจากการศึกษาพบว่า ประชาชนในอำเภอบางขุนเทียนเริ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2475 จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ได้รับการศึกษามัธยม ทำให้ประชาชนในท้องที่อำเภอบางขุนเทียนเริ่มสนใจการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ต่อมาเมื่อล่วงเข้าทศวรรษ 2500 ยุคสมัยแห่งการพัฒนาประเทศไทย ประชาชนบางขุนเทียนก็ตอบสนองเข้ากับยุคสมัย ด้วยการพัฒนาบ้านเกิดของตนผ่านการสร้างถนน การสร้างสถานที่ราชการใหม่ เพื่อยกระดับชีวิตและโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น

¹ บทความวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญาณพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒของผู้เขียนเรื่อง “การกลายเป็นเมืองในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ระหว่างทศวรรษ 2480-2520”

Abstract

This research article studies the role of the local people in urban development history. A case study of Bang Khun Thian District between the decades of the 1940s and the 1980s. Most of the urban development before the 1940s that occurred came from the policies or interests of the government, lacking the local people's participation. As a result, the development that occurred was not in line with the needs of the local people and the environment. The study found that people in Bang Khun Thian District began to participate in urban development after 1932 due to the increase in the number of people receiving modern education. This made people in the Bang Khun Thian District become interested in their own local development. Later, when entering the decade of the 1960s, the era of development of Thailand, the people of Bang Khun Thian responded to the times by developing their hometown through road construction and new government offices to improve their well-being and provide more economic opportunities.

1. บทนำ

การพัฒนาเมือง (urbanization) ในประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นมาตั้งแต่ครั้งที่ประเทศไทยได้เปิดรับการเข้ามาของอิทธิพลตะวันตกตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ การพัฒนาเมืองครั้งแรกเริ่มต้นที่ใจกลางกรุงเทพเห็นได้จากการก่อสร้างถนนหนทางต่าง ๆ เช่น ถนนเจริญกรุง และตามมาด้วยระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้าและประปา² แต่อย่างไรก็ดีการพัฒนาในช่วงเวลานี้ยังคงกระจุกตัวในพื้นที่อย่างจำกัดในบริเวณเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร กว่าการพัฒนาเมืองจะเริ่มกระจายไปสู่พื้นที่รอบนอกก็จำเป็นต้องรอนถึงภายหลังช่วงทศวรรษที่ 2490 ด้วยความช่วยเหลือของประเทศมหาอำนาจในเวลานั้นอย่างสหรัฐอเมริกา ทั้งด้านเทคโนโลยีการเงินและที่ปรึกษาจำนวนมาก การพัฒนาจึงเริ่มขยายตัวอย่างจริงจังในทศวรรษที่ 2500 นับเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาเมืองอย่างกว้างขวางโดยเริ่มจากการสร้างถนนหนทางต่าง ๆ เพื่อเชื่อมเมืองและภูมิภาคต่าง ๆ โดยมีจุดศูนย์กลางของการพัฒนาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร³

การพัฒนาเมืองสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมานั้นกล่าวได้ว่าล้วนเป็นการพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อผลประโยชน์ของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ เช่น กรณีของถนนมิตรภาพซึ่งเริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2498 เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกรุงเทพฯ กับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเปิดใช้เมื่อ พ.ศ. 2500 การสร้างถนนเส้นนี้ก่อให้เกิดโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาลขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการเพาะปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจใหม่ที่มีมูลค่าสูงในการส่งออก อย่างไรก็ตามประโยชน์ที่แท้จริงของถนนมิตรภาพนั้นอยู่ในด้านการรักษาความมั่นคงมากกว่าเพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นยุคสงครามเย็นที่มีการคุกคามของภัยคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเพียงผู้เดียวในการกระทำของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา”

การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การพัฒนาเมืองในประเทศไทยในปัจจุบันนับว่ายังมีการศึกษาอยู่อย่างจำกัดและพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่มักกระจุกตัวอยู่ในย่านใจกลางนครหลวงกรุงเทพฯ แม้ว่าในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาเริ่มมีการศึกษาเกี่ยวกับเมืองอื่น ๆ อย่างเมืองใหญ่

² ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองในกรุงเทพฯ ดูใน จีรวัฒน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), 54-119.

³ ดูเพิ่มเติมใน พงษ์พันธ์ อุทยานนท์, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564); อภิภา สวัสดิ์วงศ์, “ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศไทย พ.ศ. 2477-2539” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545); ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์, “การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ. 2500-2509)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552).

ประจำภูมิภาคต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น ฯลฯ รวมถึงงานศึกษาพื้นที่ส่วนใหญ่ในฝั่งธนบุรีเองยังจำกัดอยู่ในพื้นที่ชั้นใน เช่น วงเวียนใหญ่ ตลาดพลู ฯลฯ จึงทำให้ยังขาดงานศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชั้นนอกของกรุงเทพฯ ฝั่งธนบุรี รวมถึงงานศึกษาส่วนใหญ่ได้แสดงให้เห็นแต่บทบาทของภาครัฐในการเป็นผู้มีอำนาจในการพัฒนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของประชาชนในประวัติศาสตร์การพัฒนาเมืองในพื้นที่ชั้นนอกของกรุงเทพฯ ฝั่งธนบุรี โดยบทความนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษา อำเภอบางขุนเทียน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนเก่าอาศัยอยู่และเป็นพื้นที่ชนบท โดยศึกษาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2480 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มเกิดการพัฒนาในจังหวัดธนบุรี เป็นช่วงที่พบว่าประชาชนได้เริ่มเข้ามามีบทบาทการพัฒนาชุมชน ถึงทศวรรษ 2520 เป็นช่วงระยะเวลาหลังการเปิดใช้ถนนธนบุรี-ปากท่อ ซึ่งเป็นช่วงที่มีการบุกเบิกที่ดินเพื่อการพัฒนาเป็นจำนวนมาก

บทความนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical approach) และการวิจัยเอกสาร (documentary research) ในการศึกษาและวิจัยบทบาทของประชาชนในการพัฒนาเมืองผ่านการใช้หลักฐานต่าง ๆ เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการวิเคราะห์ โดยหลักฐานต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) หลักฐานชั้นต้น เช่น กฎหมาย เอกสารราชการ ภาพถ่ายทางอากาศ 2) หลักฐานชั้นรอง เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ แผนที่ หนังสืองานศพ รวมถึงมีการใช้ข้อมูลการสัมภาษณ์ของคนในท้องถิ่น โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์และแสดงให้เห็นถึงความพยายามหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมือง โดยนำเสนอผ่านรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ แต่อย่างไรก็ดี บทความนี้ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของหลักฐานและเอกสารบางประการ

ทั้งนี้ “การพัฒนาเมือง” ในบทความนี้หมายถึง ความพยายามในการก่อสร้างและปรับปรุง แกะไขสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพ ตลอดจนกระบวนการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรม เศรษฐกิจและสังคมของเมือง

“ประชาชน” ในบทความนี้หมายถึง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บางขุนเทียนและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บางแค ทุ่งครุ และ ราษฎร์บูรณะ เพราะประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวมีสายสัมพันธ์ต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งในด้านวิถีชีวิต ประเพณี และเศรษฐกิจ

2. การเกิดขึ้นของชุมชนบางขุนเทียนและการพัฒนาโดยภาครัฐก่อนทศวรรษ 2480

บางขุนเทียน เป็นหนึ่งชุมชนอันเก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร ซึ่งสามารถย้อนไปถึงการเกิดขึ้นของชุมชนชาวสวนบางนางนอง ดังปรากฏชื่อ “นองชลเนตร” ในโคลงกำสรวลสมุทรในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา รวมถึงมีสถาปัตยกรรมของวัดวาอารามในพื้นที่ที่เป็นสถาปัตยกรรม

แบบอยุธยาตอนปลาย⁴ ทั้งนี้ชุมชนบางนางนองนี้มีบทบาทสำคัญคือเป็นชุมชนในเส้นทางคมนาคมทางน้ำยุคโบราณบนเส้นทางคลองด่านที่อยู่ระหว่างลุ่มแม่น้ำเพชรบุรีและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดจนเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในการค้าขายข้าวจากสุพรรณบุรีมายังบางกอก ดังที่ข้อความในคำบอกเล่าของวันวลิตได้กล่าวไว้⁵ ต่อมาเส้นทางคลองด่านได้ลดความสำคัญลงเนื่องจากมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้เกิดการเปลี่ยนทิศทางไหลของแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากนั้นชุมชนแห่งนี้ได้ร้างผู้คนไปเนื่องจากภัยสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับอาณาจักรพม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้มีการฟื้นฟูชุมชนบริเวณบางนางนองขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้ชุมชนย่านบางนางนองได้เกิดการขยายตัวขึ้นเป็นระยะ เนื่องด้วยนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น เช่น การกวาดต้อนชาวข่าให้มาเป็นนักโทษชำระพินญาช้างในท้องที่บางบอนจากกรณีกบฏอ้ายสาเกียดโง้งในหัวเมืองลาวเมื่อ พ.ศ. 2362 ทั้งนี้ในขณะนั้นท้องที่บางบอนในบริเวณทิศตะวันตกของบางขุนเทียนนั้นเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลจากชุมชน⁶

เมื่อพิจารณาถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในย่านบางขุนเทียนพบว่าผู้คนมักตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำหรือลำคลองสายต่าง ๆ เช่น คลองด่าน คลองบางขุนเทียน คลองบางมด คลองบางบอน ฯลฯ ทั้งนี้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของผู้คนในอำเภอบางขุนเทียนซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมโดยในแต่ละย่านจะมีการปลูกพืชที่แตกต่างกันไป เช่น ในย่านบางขุนเทียนมักปลูกพืชสวนต่าง ๆ อย่าง มะพร้าว หน่อไม้ ส้มโอ ฯลฯ ขณะที่ในย่านบางบอนและท่าข้ามเป็นพื้นที่ปลูกข้าวขนาดใหญ่ นอกจากนี้ผู้คนในอำเภอบางขุนเทียนยังมีอาชีพเสริมต่าง ๆ เช่น การเผาข้าวหลามขาย การตัดไม้จากป่าชายเลนมาทำเป็นฟืนส่งขายไปยังพระนครและปากเกร็ด รวมไปถึงการทำประมงน้ำเค็มและการทำนาเกลือ

สำหรับการพัฒนาเมืองในพื้นที่บางขุนเทียนในช่วงก่อนทศวรรษที่ 2480 กล่าวได้ว่ารัฐบาลมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเมือง ดังเห็นได้จากตัวอย่าง 2 กรณีคือ 1. การขุดลอกคลองบางขุนเทียน (อีกชื่อหนึ่งของคลองด่าน) ในช่วงทศวรรษที่ 2370 โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ทรงมีรับสั่งให้พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (ทองจีน ไกรฤกษ์) ทำการขุดลอกคลองด้วยการจ้างแรงงานชาวจีน ตั้งแต่วัดปากน้ำไปถึงบางขุนเทียนและจากบางขุนเทียนจนถึงวัดกก วัดเลา การขุดลอกคลองบางขุนเทียนนี้มีประโยชน์ในด้าน

⁴ น. ณ ปากน้ำ, *ศิลปกรรมในบางกอก*, (กรุงเทพฯ: เลิฟแอนด์ลิฟเพรส, 2542), 234.

⁵ มีผู้สันนิษฐานว่าชื่อ "คลองขุดเทียม" ในเอกสารวันวลิตอาจเพี้ยนมาเป็น "บางขุนเทียน" ได้เช่นเดียวกับนิทานชาวบ้านจากชื่อ "บางขุนเทียน" มาเป็น "บางขุนเทียน" รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดู สุจิตต์ วงษ์เทศ, *แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์*, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2551), 36-37.

⁶ ฉัตรารณณ์ พิรุณรัตน์, "พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535), 79-80.

การคมนาคมและขนส่ง⁷ 2. การให้สัมปทานแก่เอกชน⁸ สร้างทางรถไฟสายมหาชัยในช่วงทศวรรษ 2440 ทางรถไฟสายนี้มีประโยชน์ในด้านการขนส่งสินค้าจำพวกสินค้าเกษตรกรรมจากพื้นที่ต่าง ๆ เช่น มหาชัย แม่กลอง บางบอน ทั้งนี้สถานีรถไฟสถานีสำคัญที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน ได้แก่ สถานีวัดราชโอรส ซึ่งมีตลาดน้ำท่าแพตั้งอยู่ ทำให้ประชาชนทั่วไปและพ่อค้าแม่ค้าทั้งในพื้นที่บางขุนเทียนและพื้นที่ใกล้เคียงสามารถใช้ประโยชน์จากทางรถไฟสายนี้ในการขนส่งสินค้าเกษตรกรรมมาขายที่ตลาดน้ำท่าแพ⁹ อีกทั้งที่ตั้งของสถานีรถไฟวัดราชโอรสยังอยู่ใกล้กับสถานที่ทำการอำเภอบางขุนเทียนซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดราชโอรส ทำให้ที่ตั้งนี้ด้านหนึ่งจึงสะดวกต่อประชาชนในการมาติดต่อราชการด้วย อย่างไรก็ตาม ประชาชนบางส่วนในอำเภอบางขุนเทียนกลับมีปฏิกิริยาไปในทิศทางที่มีความกังวลต่อการสร้างทางรถไฟ ดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษาจำนวนหนึ่งว่า “ด้วยอำแดงเกิด นายซ้อน ยื่นเรื่องราวจะขายที่ดินที่บางบอนใต้ ท้องที่อำเภอบางขุนเทียนให้แก่บริษัทรถไฟสายท่าจีน เปนราคาไร่ละ 45 บาท”¹⁰ การขายที่ดินที่ติดกับทางรถไฟจำนวนหนึ่งนี้แสดงให้เห็นถึงมุมมองและทัศนคติของประชาชนในพื้นที่ใกล้กับโครงการสัมปทาน โดยเกรงว่าในอนาคตจะมีการเวนคืนเพิ่มเติม¹¹ และจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนในภายหลัง ดังนั้นการขายที่ดินที่ติดกับบริเวณสัมปทานจะเป็นประโยชน์กว่าการเก็บที่ดินไว้ ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมของยุคสมัยก่อนที่ดินไม่ได้มีมูลค่ามากมาย เพราะที่ดินมีมากแต่ประชากรกลับมีเบาบาง

จากกรณีตัวอย่างทั้งสองพอจะเห็นได้ว่ารูปแบบการพัฒนาในช่วงก่อนทศวรรษ 2480 เป็นไปในรูปแบบที่ภาครัฐเป็นผู้กำหนดทิศทางและรูปแบบของการพัฒนาโดยที่คนและชุมชนในพื้นที่ส่วนใหญ่เองไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบหรือแสดงออกถึงความต้องการของชุมชน

3. การพัฒนาเมืองและการศึกษาของอำเภอบางขุนเทียนช่วงทศวรรษ 2480 -2500

ประเทศไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ภายหลังการเปลี่ยนแปลง

⁷ ปิยนาด นูนาค, ดวงพร นพคุณ, และ สุวัฒนา ธาตานิติ, *คลองในกรุงเทพฯ : ความเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525)* (กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 25-26.

⁸ เอกชนในที่นี้คือ บริษัท รถไฟฟ้าจีน ทู่นจำกัด (บริษัท ท่าจีนเร็วเวกัมปนีลิมิตเตดทู่น จำกัด) ผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ และบางคนยังมีตำแหน่งเป็นขุนนาง เช่น พระยาพิพัฒน์โกษา (เชลเลตโน ซาเวียร์).

⁹ เนื่องด้วยทางรถไฟสถานีวัดราชโอรสแห่งนี้เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง เพราะเป็นทางคดเคี้ยว ภายหลังรถไฟจึงไม่ได้จอดที่สถานีวัดราชโอรสแต่เลยไปจอดที่สถานีวัดไทรแทน

¹⁰ ประกาศให้ทราบทั่วกัน, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 27 (27 พฤศจิกายน 129): 2,007.

¹¹ เอกสารสัญญาสัมปทานฉบับนี้รัฐบาลให้สิทธิขาดแก่บริษัทในการเวนคืนที่ดินในแนวทางรถไฟ ช่วงเริ่มต้นบริษัทมีแผนจะทำการเวนคืนที่ดินจากประชาชนในพื้นที่ทั้งสิ้น 122 ราย อ้างอิง หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. [กต 5.7/1](#) เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ เรื่องร่างสัญญารถไฟท่าจีน.

การปกครองได้มีการจัดตั้งเทศบาลต่าง ๆ ขึ้นทั่วประเทศไทย จังหวัดธนบุรีในขณะนั้นก็เริ่มมีการจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรีขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2479¹² ทำให้พื้นที่บางส่วนของตอนเหนือในตำบลบางค้อของอำเภอบางขุนเทียนถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่เทศบาล อย่างไรก็ตามพื้นที่เทศบาลของอำเภอบางขุนเทียนกลับเป็นพื้นที่ที่อยู่ทางทิศใต้สุดและอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของเทศบาลที่บริเวณวงเวียนใหญ่และยังไม่มีถนนที่เชื่อมต่อระหว่างอำเภอบางขุนเทียนกับเทศบาล จึงทำให้ในทางปฏิบัติแล้วพื้นที่ของอำเภอบางขุนเทียนในเขตเทศบาลมีสภาพไม่ต่างจากพื้นที่ส่วนอื่นของอำเภอบางขุนเทียนที่อยู่นอกเขตเทศบาล

แม้ว่าอำเภอบางขุนเทียนจะไม่ได้รับการพัฒนาจากเทศบาลโดยตรง เพราะกิจการงานของเทศบาลส่วนใหญ่ในระยเวลานั้นยังกระจุกอยู่บริเวณศูนย์กลาง แต่อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษที่พบว่า ประชาชนในอำเภอบางขุนเทียนเริ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ ดังปรากฏในเอกสารกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2482 ชาวบ้านในตำบลแสมดำและตำบลบางกระดีจำนวน 263 คนร่วมกับเจ้าหน้าที่อำเภอบางขุนเทียนได้ร่วมมือช่วยกันสร้างถนนสาธารณะจากริมคลองสนามไชยไปยังทุ่งนาในตำบลแสมดำ โดยเป็นถนนดินที่มีความยาวประมาณ 1,540 เมตร ถนนสาธารณะประโยชน์แห่งนี้มีความสำคัญอย่างมากในพื้นที่

**“ถนนสายนี้มีประโยชน์ในการสัญจรไปมาของเด็กนักเรียนในตำบล
บางกระดีและตำบลแสมดำที่ต้องไปเรียนที่โรงเรียนประชาบาล ตำบล
บางกระดี 1 ได้สะดวกขึ้น อีกประการในฤดูทำนา เป็นประโยชน์แก่ราษฎร
2 ผังคลองสนามไชย 100 ครัวเรือนจะได้ย้ายครอบครัวไปที่นาได้สะดวกขึ้น”¹³**

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองประชาชนในพื้นที่บางขุนเทียนเริ่มมีการแสดงออกถึงการพัฒนาเพื่อยกระดับวิถีชีวิตของตนเอง ดังเห็นได้จากการเรียกร้องให้มีการสร้างถนนโดยให้เหตุผลอย่างหนึ่งของการสร้างถนนสายนี้คือ “การสัญจรไปมาของเด็กนักเรียน” การให้ความสำคัญเช่นนี้ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในพื้นที่บางขุนเทียน เพราะในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 ในอำเภอบางขุนเทียนมีโรงเรียนที่เปิดทำการเรียนการสอนเพียงสองแห่งคือ โรงเรียนวัดนางนอง และโรงเรียนมัธยมวัดราชโอรส ตั้งอยู่ริมคลองด่านหรือในย่านบางนางนองเท่านั้น ภายหลัง พ.ศ. 2475 จึงเกิดการสร้างโรงเรียนในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วอำเภอบางขุนเทียนเช่น โรงเรียนวัดหนัง โรงเรียนวัดหัวกระบือ โรงเรียนวัดกำแพง โรงเรียนวัดประชาบำรุง โรงเรียนวัดแสมดำ ฯลฯ

¹² พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครธนบุรี พุทธศักราช 2479, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (29 พฤศจิกายน 2479): 710.

¹³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5.3.9/182 เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่องสร้างถนนสาธารณะประโยชน์ในตำบลแสมดำ

ประชาชนในอำเภอบางขุนเทียนกลุ่มแรก ๆ ที่สามารถเข้าถึงการศึกษาได้คือ กลุ่มคนในชุมชนที่อาศัยใกล้กับย่านบางนางนอง จึงทำให้มีโอกาสได้รับการศึกษาจากโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนและพื้นที่ข้างเคียง เช่น นายมาก จันทสุทธิ ลูกชาวสวนริมคลองบางขุนเทียน โดยนายมากได้เรียนรู้การอ่านและการเขียนขั้นพื้นฐานจากญาติผู้ใหญ่และต่อมาเข้ารับการการศึกษาที่โรงเรียนประถมวัดดาวคะนอง เมื่อ พ.ศ. 2457 และสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนมัธยมวัดราชโอรสเมื่อ พ.ศ. 2463 ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2470 การทำสวนไม่ได้ผลดี เพราะราคาพืชผลตกต่ำ จึงเริ่มอาชีพรับราชการเป็นสารวัตรศึกษาในอำเภอบางขุนเทียน ต่อมาได้เป็นครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลวัดนางรม (วัดยายร่ม) สองปีต่อมาได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดบางขุนเทียนกลางยาวนานถึง 12 ปี และย้ายไปเป็นผู้ตรวจการประถมศึกษาประจำอำเภออยู่ 3 ปี ภายหลังได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการประจำแผนกโรงเรียนกองการประถมศึกษาธิการจังหวัดธนบุรี สังกัดกระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ. 2501 และได้ลาออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. 2508 ตลอดระยะเวลาที่ครูมากได้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ได้ทำการกุศลสาธารณะขึ้นหลายอย่างโดยเฉพาะด้านการศึกษา โดยปรากฏเมื่อ พ.ศ. 2480 เมื่อโรงเรียนมัธยมวัดราชโอรสจำเป็นต้องยุบชั้นเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 5 ลงกลางเทอมทำให้นักเรียนในชั้นเรียนดังกล่าวต้องหาโรงเรียนใหม่ ซึ่งในยุคนั้นโรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่เปิดรับนักเรียนกลางปีการศึกษา ขณะนั้นครูมากดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนวัดบางขุนเทียนกลาง ซึ่งครูมากได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษา จึงได้ช่วยเหลือนักเรียนหลายคนให้ได้เข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ภายหลังนักเรียนกลุ่มนั้นได้สำเร็จการศึกษาหลายคนเช่น พลตรี ถวิล อยู่เย็น นอกจากนั้นครูมากยังได้ช่วยพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น ร่วมสร้างถนนวัดบางขุนเทียน ถนนสาธารณะต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่อำเภอบางขุนเทียน¹⁴ จากกรณีของนายมาก ได้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของค่านิยมของคนในพื้นที่บางขุนเทียนที่เริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือ ชาวสวนเริ่มมีค่านิยมในการส่งเสียให้ลูกหลานของตนได้รับการศึกษาที่สูงกว่าคนรุ่นก่อน เพื่อประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น การรับราชการ โดยเฉพาะการเป็นครูและทหาร เพราะการทำสวนนั้นไม่สามารถสร้างรายได้ที่มั่นคงเหมือนแต่ก่อน จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2470 และภาวะสงครามในทศวรรษ 2480 จึงทำให้ลูกหลานชาวสวนในรุ่นต่อมาเริ่มหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ มากขึ้น

ประเด็นของการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ในทศวรรษนี้นอกจากการสร้างถนนในพื้นที่ห่างไกลและการขยายตัวของการศึกษาในอำเภอบางขุนเทียนแล้ว จำเป็นต้องพิจารณาถึงระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ พบว่าในช่วงทศวรรษ 2490 ระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญเช่น ถนน ประปา และไฟฟ้า ยังคงกระจุกตัวในบริเวณศูนย์กลางเทศบาลซึ่งเป็นศูนย์กลางของจังหวัดธนบุรีด้วย

¹⁴ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายมาก จันทสุทธิ (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 3-23.

ทั้งนี้ระบบสาธารณูปโภคของเทศบาลนี้มีขอบเขตอาณาบริเวณไม่มากนักและมีลักษณะกระจุกตัว ประกอบกับการทำงานของเทศบาลเองมีระเบียบขั้นตอนที่ล่าช้า ทำให้บริเวณที่ห่างไกลอย่าง บางขุนเทียนถือว่ามีความสำคัญน้อยกว่าพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของจังหวัดธนบุรี ชำรายต่อมาได้มีการโอนย้ายหน่วยงานคณะกรรมการปรับปรุงการไฟฟ้าและประปากรุงเทพ-ธนบุรีไปขึ้นกับหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐบาล เช่น กิจการไฟฟ้าถูกส่งมอบให้คณะกรรมการพลังงานแห่งชาติ ส่วนกิจการประปาโอนย้ายไปอยู่กับกระทรวงมหาดไทย¹⁵ ทำให้การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในบางขุนเทียนเป็นไปได้อย่างยากลำบาก

ด้วยสภาพเช่นนี้จึงทำให้ประชาชนในพื้นที่ต้องช่วยเหลือตนเองเพื่อให้ได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่ต้องการมากคือ ระบบไฟฟ้า โดยเฉพาะโคมไฟริมทางเพื่อความปลอดภัยในการสัญจร ดังนั้นจึงพบว่าเมื่อเอกชนนามว่า “บริษัท ประชานิยม จำกัด”¹⁶ ได้มีการขอสัมปทานเพื่อการผลิตและจำหน่ายไฟฟ้าในอำเภอบางขุนเทียน โดยมีพื้นที่สัมปทานในการจ่ายไฟฟ้าไปตามคลองด่านตั้งแต่วัดนางชีไปจนถึงวัดสิงห์ เมื่อพิจารณาหนังสือขอสัมปทานตั้งโรงไฟฟ้าในบางขุนเทียนโดยบริษัทประชานิยม จำกัด จะเห็นรายละเอียดที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ

“อำเภอบางขุนเทียนเป็นเขตต์ปลายทางของการจำหน่ายไฟฟ้าของบริษัทฯ (บริษัท ไฟฟ้าไทยคอร์ปอเรชั่น จำกัด หรือโรงไฟฟ้าวัดเลียบ) แม้ว่าการไฟฟ้าของบริษัทจะตกมาเป็นของรัฐตั้งแต่ต้นปี 2493 ภายใต้กรมโยธาเทศบาล การไฟฟ้าก็ไม่สามารถขยายการจำหน่ายไฟฟ้าได้จนกว่าปี 2495... ฉะนั้นเพื่อไม่หน่วงความเจริญของท้องถิ่น ในเมื่อรัฐบาลยังไม่พร้อมที่จะทำการขยายกิจการพาดสายจำหน่ายไฟฟ้าขณะนี้ จึงเห็นชอบให้ผู้ร้องได้รับสัมปทานตั้งโรงทำไฟฟ้าที่อำเภอบางขุนเทียน”¹⁷

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในข้อสัญญาฉบับนี้พอจะเห็นภาพของการสาธารณูปโภคในอำเภอบางขุนเทียนว่าพื้นที่อำเภอนี้ยังขาดแคลนไฟฟ้า สาเหตุหนึ่งคงมาจากการที่อำเภอบางขุนเทียนอยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลจากโรงไฟฟ้าวัดเลียบและโรงไฟฟ้าวัดเลียบไม่สามารถจ่าย

¹⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม(3) สร0201/277 เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องกรรมการปรับปรุงไฟฟ้าและประปากรุงเทพ-ธนบุรี (12 สิงหาคม - 31 ตุลาคม พ.ศ. 2495)

¹⁶ อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดด้านหลักฐานข้อมูล จึงไม่อาจทราบชื่อนายเจือ ไทยรัตน์ และบริษัท ประชานิยม จำกัด ดำเนินกิจการหรือธุรกิจอื่นใดรวมถึงเป็นบุคคลในพื้นที่หรือต่างพื้นที่

¹⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม(3) สร0201/279/1 เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องนายเจือ ไทยรัตน์ โอนนามบริษัท ประชานิยม จำกัด ขอสัมปทานตั้งโรงไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน (19 กุมภาพันธ์ - 12 เมษายน พ.ศ. 2492)

กระแสไฟฟ้ามายังอำเภอบางขุนเทียนได้เนืองด้วยในเวลานั้นยังไม่มีถนนที่เชื่อมต่อระหว่างอำเภอบางขุนเทียนกับถนนในเขตเทศบาลจึงไม่สามารถพาดสายไฟฟ้ามายังบางขุนเทียนได้ เพราะการพาดสายจำหน่ายไฟฟ้ามักจะทำการปักเสาตามแนวถนน นอกจากนี้พื้นที่อำเภอบางขุนเทียนยังขาดแคลนน้ำประปาด้วย แม้ว่าจะพบว่าเริ่มมีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างถนนอพยพตั้งแต่ พ.ศ. 2486 (ถนนจอมทอง)¹⁸ เพื่อเชื่อมกับถนนประชาธิปไตยในย่านดาวคะนอง (ปัจจุบันคือถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน) แต่การก่อสร้างเป็นไปอย่างล่าช้าเพราะอยู่ในสภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง กว่าที่ถนนสายดังกล่าวจะสามารถใช้งานได้อย่างจริงจังก็ล่วงเข้า พ.ศ. 2500 เสียแล้ว¹⁹

โรงไฟฟ้าของบริษัทประชานิยมได้ดำเนินการอยู่ราว 12 ปี (เริ่มนับจากวันที่ได้รับสัมปทานคือ 12 เมษายน พ.ศ. 2492) และเลิกกิจการไปราว พ.ศ. 2504 ซึ่งการเลิกกิจการโรงไฟฟ้าอาจมีสาเหตุสำคัญจากการที่ภายหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เริ่มมีการสร้างถนนในอำเภอบางขุนเทียน (ถนนจอมทองและถนนวุฒากาศ) ประชาชนจำนวนหนึ่งเริ่มขยับขยายถิ่นฐานของตนจากริมแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ มาอาศัยอยู่ติดริมถนนแทน โดยคนกลุ่มแรก ๆ ที่ย้ายถิ่นฐานตัวเองไปยังสถานที่ใหม่มักเป็นผู้ที่มีกำลังทรัพย์สินหรือเป็นผู้มีอิทธิพล เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการ และคนเชื้อสายจีน²⁰ การอพยพของคนกลุ่มนี้อาจส่งผลต่อกิจการของโรงไฟฟ้าเพราะสัญญาสัมปทานเมื่อ พ.ศ. 2492 ให้เขตสัมปทานแค่แนวริมคลองด้านเท่านั้น จึงอาจทำให้ไม่คุ้มทุนกับกิจการไฟฟ้าที่มีจำนวนผู้ใช้บริการลดลงไป รวมถึงภายหลังเมื่อถนนจอมทองสามารถเชื่อมต่อกับถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ การไฟฟ้านครหลวงจึงเริ่มมีการจ่ายไฟฟ้าเข้ามา อาจกล่าวได้ว่าถนนจอมทองเป็นตัวเชื่อมต่อบางขุนเทียนเข้ากับระบบโครงข่ายถนนและระบบสาธารณูปโภคของจังหวัดธนบุรี

อย่างไรก็ดี เรื่องโรงไฟฟ้าเอกชนแห่งแรกในอำเภอบางขุนเทียน ผู้วิจัยยังประสบปัญหาเกี่ยวกับหลักฐาน เอกสารและคำบอกเล่าที่อธิบายถึงผลกระทบหรือผลประโยชน์โรงไฟฟ้าเอกชนเพิ่มเติม ซึ่งหากมีข้อมูลเพิ่มเติมจะทำให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าเมื่อปลายทศวรรษ 2490 ชาวบ้านตำบลบางบอน ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ห่างไกลในอำเภอบางขุนเทียน

¹⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กทม 4.2.1.6/156 เอกสารกรุงเทพมหานคร เรื่องการพิจารณาคำร้องเรียนของนางสาวจงจิตต์ เพียรพร้อม เรื่องการรังวัดตรวจสอบโฉนดที่ดินเขตบางขุนเทียน (17 มีนาคม - 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523)

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(3)สร0201/368 เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องสร้างถนนดาวคะนอง-จอมทอง และตลาดพลู-นางนอง (15 ตุลาคม พ.ศ. 2499 - 21 มิถุนายน พ.ศ. 2500)

²⁰ ในย่านคลองบางปะทุน คนกลุ่มแรก ๆ ที่ย้ายออกไปคือ คนเชื้อสายจีนที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน และผู้มีอันจะกินจำนวนหนึ่ง เพราะการมีบ้านติดถนนเป็นภาพแทนของความเจริญในสมัยนั้น อย่างไรก็ตามยังพบอีกว่าในหลาย ๆ ครอบครัวของผู้มีอันจะกินมักมีบ้านอยู่ทั้งริมคลองและบ้านริมถนน โดยบ้านริมคลองเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุ ส่วนบ้านริมถนนมักสร้างให้เป็นที่อยู่ของลูกหลานหรือคนวัยหนุ่มสาวที่จำเป็นต้องออกไปเรียนหนังสือและทำงานต่างพื้นที่ อ้างอิง มัลลย์ สุขสุทธิ, สัมภาษณ์โดย ธนกร ศิริสุขวัฒนา, ม.ป.ท., 20 เมษายน 2566.

ชาวบ้านที่เป็นผู้มีอันจะกิน (ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว) ซึ่งมีกำลังทรัพย์พอที่สามารถซื้อเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและเครื่องรับสัญญาณโทรทัศน์ เพื่อสร้างกระแสไฟฟ้าใช้กันในบริเวณคลองบางบอน ชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงพายเรือเพื่อมาชมโทรทัศน์จนติดดินอยู่เป็นประจำ²¹ จากเรื่องราวในตำบลบางบอนนี้จะเห็นได้ว่าคนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มดังกล่าวมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าคนไทยในพื้นที่ เพราะเชี่ยวชาญการทำนา รวมถึงมีอาชีพเสริม เช่น การเลี้ยงสุกรและเป็ด ส่งผลให้คนไทยเชื้อสายจีนสามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองได้ นอกจากนั้นคนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มดังกล่าวได้ก่อตั้งโรงเรียนศาลเจ้า (ห้าว) นุกูลวิทยา เมื่อ พ.ศ. 2476 มีนักเรียนทั้งสิ้น 96 คน และครู 2 คน ซึ่งกิจการของโรงเรียนเติบโตอย่างรวดเร็วเห็นได้จากการได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลในการสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ในปีต่อมา²² ภายหลังจากหลาหลานของคนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้ได้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กันหลายคน เช่น นายปลิว ม่วงศิริ ฯลฯ

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นจึงพอจะเห็นถึงความพยายามของประชาชนในอำเภอบางขุนเทียนที่ต้องการการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นผ่านการเรียกร้องและร่วมมือกันระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่อำเภอ การขยายตัวของระบบการศึกษาสมัยใหม่ รวมถึงความพยายามในการให้ได้มาซึ่งระบบสาธารณูปโภคสมัยใหม่ เช่น ไฟฟ้า อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษนี้ยังจำกัดตัวในวงแคบและมีอิทธิพลอย่างจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับพัฒนาในช่วงทศวรรษต่อไป

²¹ อำพล ม่วงศิริ, จากชั่วเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2561), 246-247.

²² เรื่องเดียวกัน, 236-235.



ภาพที่ 1 ภาพถ่ายทางอากาศอำเภอบางขุนเทียน พ.ศ. 2495 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นร่องสวนชนิดต่าง ๆ ชุมชนกระจุกตัวอยู่บริเวณริมแม่น้ำและล้อมรอบศูนย์กลาง เช่น วัด, กรมแผนที่ทหาร.

4. ประชาชนกับการพัฒนาเมืองในตำบลชั้นนอกของอำเภอบางขุนเทียน ช่วงทศวรรษ 2500-2520

ประเทศไทยอย่างก้าวเข้าสู่พุทธศตวรรษใหม่ที่มาพร้อมกับยุคสมัยแห่งการพัฒนาทั่วประเทศ ด้วยความช่วยเหลือของที่ปรึกษาสหรัฐอเมริกา การพัฒนาประการหนึ่งที่ได้ชัดคือ การเปลี่ยนแปลงระบบคมนาคมจากการเดินทางด้วยเรือมาสู่การเดินทางด้วยรถยนต์และถนน ซึ่งเป็นระบบการคมนาคมที่ได้รับอิทธิพลมาจากสหรัฐอเมริกา ดังเห็นได้จากการสร้างถนนเพื่อเชื่อมต่อภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ รวมไปถึงการที่รัฐบาลได้ว่าจ้างบริษัท Linthfield Whiting

Bowne & Associates ในการดำเนินการผังนครหลวง หรือผังลิซฟีลด์ ซึ่งการศึกษาและการวางผังเมืองรวมนี้ได้เปลี่ยนแปลงในด้านการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ผังโครงการคมนาคม และผังสาธารณูปการ โดยผังดังกล่าวได้กลายมาเป็นแผนแม่แบบในการพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ²³ รวมถึงพื้นที่ปริมณฑลโดยรอบ ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดจากผังลิซฟีลด์คือ การที่ระบบคมนาคมทั่วประเทศได้หันมาใช้ถนนและรถยนต์โดยเริ่มจากกรุงเทพฯ และขยายไปสู่พื้นที่อื่น ๆ รวมถึงบางขุนเทียนด้วย

ลำดับแรกจำเป็นต้องอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของย่านบางนางนอง ย่านแรกในบางขุนเทียนที่เกิดความเป็นเมือง (urbanization) ขึ้น เนื่องจากการตัดถนน 2 สายแรกของอำเภอบางขุนเทียนคือ ถนนจอมทอง (เริ่มต้นจากศาลเจ้าแม่ทับทิมริมคลองด่านไปยังบริเวณแยกดาวคะนองตัดกับถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน) และถนนวุฒากาศ ซึ่งตัดแยกมาจากถนนเทอดไท ย่านตลาดพลู ลงมาทางทิศใต้มาบรรจบกับถนนจอมทอง ทั้งนี้บริเวณที่ถนนทั้งสองสายผ่านนั้น เป็นย่านชุมชนเก่ามาก่อน เช่น ชุมชนบางนางนอง ชุมชนบางค้อ บริเวณดังกล่าวจึงเริ่มเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น ดังเห็นจากอาคารตึกแถวที่ผุดขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพ โดยเริ่มพบการประกอบอาชีพนอกเหนือจากการเกษตร เช่น ค้าขาย โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เริ่มปรากฏการตัดซอยสองข้างฝั่งถนนเป็นจำนวนมาก รวมถึงเริ่มมีโรงเรียนผุดขึ้นทั้งโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนราษฎร์ต่าง ๆ ที่สะท้อนว่า เริ่มมีจำนวนประชากรที่มากขึ้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นทำให้พื้นที่บางนางนองมีความสำคัญมากขึ้นและด้วยการที่สถานที่ราชการที่สำคัญยังอยู่จึงยังตอกย้ำความเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนับเป็นพื้นที่ส่วนน้อย (ตำบลบางค้อ ตำบลบางขุนเทียน และบางส่วนของตำบลบางมด) เมื่อเทียบกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบางขุนเทียนที่ยังคงสภาพความเป็นพื้นที่ชนบท (ตำบลบางบอน ตำบลท่าข้าม ตำบลแสมดำ และบางส่วนของตำบลบางมด)

ลำดับถัดมาผู้วิจัยขอกล่าวถึงตำบลบางบอนซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอบางขุนเทียน สภาพโดยทั่วไปของตำบลบางบอนเป็นพื้นที่ชนบท มีเส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นทางหลัก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงเป็ด แล้วนำไปขายในตลาดเยาวราช ต่อมาใน พ.ศ. 2500 เริ่มมีการสำรวจและก่อสร้างถนนเอกชัย ด้วยการริเริ่มของผู้ใหญ่บ้านปลิว ม่วงศิริ ที่ต้องการสร้างถนนเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและความเจริญของ

²³ อย่างไรก็ดีผังลิซฟีลด์เองกลับไม่ได้มีการประกาศใช้อย่างจริงจังเพราะปัญหาทางด้านกฎหมายและการประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการรวมถึงภายหลังเมื่อเมืองกรุงเทพฯ ขยายใหญ่ขึ้นเกินกว่าที่ผังกำหนดไว้ กล่าวคือเมืองกรุงเทพฯ มีอัตราการเจริญเติบโตทางด้านประชากรเกินกว่าที่วางแผน จึงทำให้แผนที่วางไว้ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดู หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. [อก.0201.2.2.6/1](#) เอกสารกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่องอนุกรรมการพิจารณาผังเมืองนครหลวง กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2509-2511)

ท้องถิ่น นำมาสู่การก่อสร้างแนวถนนเอกชัยในพื้นที่ตำบลบางบอนบริเวณโรงเรียนศึกษานารีในปัจจุบันไปทางวัดสิงห์เพื่อบรรจบกับถนนเอกชัยในส่วนที่กรมโยธาเทศบาลเป็นผู้สร้างตั้งแต่บริเวณสะพานข้ามคลองด่านถึงวัดสิงห์²⁴ ถนนเอกชัยสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2507 โดยการก่อสร้างถนนเอกชัยใช้การรับบริจาคที่ดินจากชาวบ้านเพื่อกำหนดเขตแนวถนนซึ่งต่างจากบริเวณที่สร้างโดยกรมโยธาเทศบาลที่ใช้การเวนคืนที่ดินมาสร้างถนน รวมถึงการจ้างชาวบ้านในย่านบางบอนเพื่อสร้างถนนเอกชัย โดยคิดค่าแรงตามระยะทางวาละ 22 หรือ 24 บาท เครื่องมือที่ใช้ก็คือ จอบ พลั่ว และปั่วก็ ภายหลังเมื่อสร้างถนนเอกชัยเสร็จแล้วจึงมีโครงการขยายถนนเพิ่มเติมคือ ถนนบางบอน 1 เพื่อเชื่อมกับถนนเพชรเกษมที่บางแคและถนนบางบอนสู่ทะเล (ถนนบางขุนเทียนชายทะเลในปัจจุบัน)²⁵ ถนนเอกชัยในเวลานั้นมีสภาพเป็นถนนดินเป็นส่วนใหญ่สลับกับถนนลูกรัง ช่วงแรก ๆ ถนนเอกชัยแทบจะไม่มีรถยนต์สัญจรเลย ทำให้ในหลาย ๆ โอกาส ถนนถูกใช้เป็นลานฉายภาพยนตร์หนังชายยา และมีชาวบ้านมารับชมเป็นจำนวนมาก โดยนิยมรับชมภาพยนตร์จีนกำลังภายใน ภาพยนตร์ไทย และภาพยนตร์ต่างชาติ

การสร้างถนนในบางบอนกล่าวได้ว่าเป็นการขยายรูปแบบของการพัฒนาสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลที่สำคัญคือ ทำให้ที่ดินติดถนนเอกชัยมีราคามากขึ้นจากแต่เดิม ก่อนมีถนนเอกชัยราคาที่ดินอยู่ที่ไร่ละ 3,000 ถึง 5,000 บาท เมื่อมีถนนเอกชัยเกิดขึ้นแล้วราคาที่ดินได้ขยับสูงขึ้นมาอยู่ที่ไร่ละ 30,000 บาท ในที่ดินติดถนนดิน และราคา 50,000 บาท ในที่ดินติดถนนลูกรัง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2510 การไฟฟ้านครหลวงเริ่มดำเนินการปักเสาพาดสายไฟฟ้ามาตามแนวถนนเอกชัย จึงทำให้เกิดการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นในพื้นที่ ทำให้พื้นที่การเกษตรโดยเฉพาะพื้นที่นาข้าวในย่านบางบอนเริ่มลดน้อยลงไป ทั้งนี้เป็นที่น่าสนใจที่ว่าโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในบางบอนนี้ส่วนใหญ่เป็นการขยายโรงงานมาจากย่านบางนางนองเพราะพื้นที่เดิมไม่สามารถขยายโรงงานของตัวเองไปได้อีกแล้ว จึงเกิดการย้ายหรือขยายโรงงานไปยังพื้นที่บางบอนที่ยังมีที่ว่างอยู่เป็นจำนวนมาก รวมถึงมีการอพยพย้ายถิ่นของอดีตผู้ประกอบการร้านค้าต่าง ๆ จากย่านตลาดพลู ปทุมวัน สาทรประดิษฐ์ มาตั้งธุรกิจของตนใหม่อีกครั้งในย่านบางบอน โดยเฉพาะตรงบริเวณสามแยกบางบอน เพราะมีตลาดบางบอนตั้งอยู่ซึ่งประสบผลสำเร็จได้กลายเป็นเจ้าสัวกันอยู่หลายคน²⁶

พื้นที่ส่วนต่อมาของอำเภอบางขุนเทียนที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคือพื้นที่บริเวณตำบลท่าข้ามและตำบลเสม็ดดำ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอบางขุนเทียน มีสภาพทั่วไป

²⁴ จังหวัดธนบุรี, การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505-2506 (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2506), 17.

²⁵ อำพล ม่วงศิริ, จากข้าวเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ, 249-252.

²⁶ ช่วงก่อตั้งตลาดบางบอนเมื่อ พ.ศ. 2510 ตลาดบางบอนยังไม่เป็นที่รู้จัก เจ้าของตลาดพยายามดึงดูดให้คนมาใช้บริการ โดยจ้างคณะลิเกมาแสดงทุกวัน ภายหลังเริ่มมีคนอพยพมามากขึ้น ตลาดจึงเริ่มมีผู้มาใช้บริการมากขึ้น อ้างอิง อำพล ม่วงศิริ, สัมภาษณ์โดย ธนกร ศิริสุวัฒนา, ม.ป.ท., 12 มิถุนายน 2566.

ของ 2 ตำบลนี้ เป็นที่นาสลับกับที่ว่างเปล่า และบริเวณที่ใกล้กับอ่าวไทยมีสภาพเป็นป่าชายเลน ประชากรส่วนใหญ่ใน 2 ตำบลนี้ ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน นาเกลือ และประมง ด้านการคมนาคมนั้น ทั้ง 2 ตำบลมีเส้นทางคมนาคมหลักคือทางน้ำผ่านคลองมหาชัย (อีกชื่อหนึ่งของคลองด่าน) และคลองสาขาอื่น ๆ แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงกลางทศวรรษ 2510 ได้มีการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสายใหม่คือ ถนนพระรามที่สอง ซึ่งเป็นถนนที่ตัดผ่านกลางพื้นที่ของอำเภอบางขุนเทียนในตำบลบางมด ตำบลท่าข้ามและตำบลแสมดำ และมุ่งเข้าสู่จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม ไปบรรจบกับถนนเพชรเกษมที่จังหวัดราชบุรี

การก่อสร้างถนนพระรามที่สองในทศวรรษ 2510 มีการเวนคืนที่ดินของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก พื้นที่ขนาดใหญ่ที่ถูกเวนคืนส่วนหนึ่งเป็นที่ดินของนางถนอม ทองสิมา นักธุรกิจค้าไม้ ย่านบางแค²⁷ สืบเชื้อสายมาจากชาวสวนปากคลองบางระแนะใกล้กับวัดไทร ต่อมาไปซื้อที่อยู่แถววัดนิมมานรดีหรือวัดบางแค และลงทุนค้าขายเปิดร้านชื่อ “จิตต์ไพบูรณ์พาณิชย์” ประกอบธุรกิจค้าขายไม้และอุปกรณ์การก่อสร้างต่าง ๆ ซึ่งธุรกิจได้ผลตอบรับดีมีเงินเก็บออมเป็นจำนวนมากและได้นำเงินออมเหล่านั้นมาซื้อที่ดินในย่านบางบอน สภาพของพื้นที่บางบอนรอบถนนพระรามที่สองในเวลานั้นเต็มไปด้วยที่นา ที่ว่างเปล่าสลับกับเป็นป่าบอนปากก แม้ว่าจะมีถนนพระรามที่สองแล้วแต่ความเจริญต่าง ๆ ยังเข้ามาในพื้นที่ช้ามาก และยิ่งขาดสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นอันมาก โดยเฉพาะการไปโรงเรียนและการติดต่อราชการซึ่งเป็นสิ่งที่ยากลำบากมาก ดังนั้น นางถนอม ทองสิมา และลูกชายคือนายญาณเดช ทองสิมา ได้ริเริ่มการพัฒนาเมืองและนำความเจริญเข้ามาในพื้นที่ผ่านการบริจาคที่ดินริมถนนพระรามที่สอง โดยทั้งสองได้ทำการติดต่อกับหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น สถานีตำรวจนครบาลท่าข้าม สถานีขนส่งสายใต้ รวมถึงโรงเรียนสวนกุหลาบ ให้มาเปิดสาขาในบางขุนเทียน แต่อย่างไรก็ดี การเจรจาไม่เป็นผล²⁸ ต่อมาจึงไปเจรจาสั่งขอให้ย้ายสำนักงานเขตบางขุนเทียนมายังริมถนนพระรามที่สอง ซึ่งสำนักงานเขตเห็นชอบที่จะย้ายมายังที่ตั้งใหม่ด้วยเหตุผลว่า ที่ตั้งเดิมมีขนาดที่คับแคบ อยู่ใกล้กับรางรถไฟริมคลองด่านและเป็นที่ดินของวัดราชโอรส น้ำท่วมถึงและไม่มีที่จอดรถซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพในปัจจุบัน รวมถึงมีการรวมกลุ่มกันของ กำนันผู้ใหญ่บ้านราว 80 คน เดินทางไปยังที่สำนักงานเขตเพื่อแสดงความต้องการให้ย้ายสำนักงานเขตมายังพื้นที่ใหม่ ด้วยเหตุผลว่า เพื่อให้ชาวบ้านได้รับความยากลำบากในการเดินทางไปติดต่อราชการและประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ฝั่งถนนพระรามที่สอง ประกอบกับข้อมูลด้านประชากรได้ชี้ให้เห็นว่า ประชากรส่วนใหญ่ในบางขุนเทียนอาศัยอยู่ในบริเวณนอกเขตเทศบาลเป็นส่วนใหญ่

²⁷ ในยุคสมัยนั้นคนที่มีทรัพย์สินมากมักลงทุนซื้อที่ดินไว้ โดยถือว่าการออมเงินในรูปแบบหนึ่ง

²⁸ ถนอม ทองสิมา, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2546), 170-171.

ดังนั้นการย้ายสถานที่ราชการเมื่อ พ.ศ. 2522 จึงเป็นประโยชน์อย่างมากในการบำรุงท้องถิ่นและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ

ต่อมานางถนอม ทองสิมาได้รับบริจาคที่ดินเพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนมากเพื่อให้มีการตั้งสถานที่ราชการอีกจำนวนหนึ่ง เช่น ศูนย์บริการสาธารณสุข สำนักงานที่ดิน กรมขนส่งทางบก เพื่อออกไปทะเบียนรถยนต์และใบขับขี่ และอนุญาตให้องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพมาตั้งท่าและอุโมงค์²⁹

เมื่อพิจารณาการบริจาคที่ดินของนางถนอม ทองสิมา พบว่า ความสำคัญอย่างยิ่งคือการย้ายสถานที่ราชการโดยเฉพาะสำนักงานเขตบางขุนเทียนมายังริมถนนพระรามที่สอง ซึ่งนับเป็นการเคลื่อนย้ายสถานที่ราชการครั้งใหญ่ของพื้นที่บางขุนเทียนนับตั้งแต่มีการตั้งที่ว่าการอำเภอบางขุนเทียนเมื่อ พ.ศ. 2452 โดยการย้ายสถานที่ราชการมายังริมถนนพระรามที่สองได้เร่งรัดให้เกิดการขยายตัวของความเจริญในพื้นที่โดยขยายออกไปตามแนวถนนพระรามที่สองได้เปลี่ยนแปลงวิธีการใช้ประโยชน์จากที่ดิน จากเดิมที่เป็นที่ดินเพื่อการเกษตรมาสู่ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย ที่ดินเพื่อการพาณิชย์ต่าง ๆ ดังเห็นได้จากการเกิดขึ้นของอาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ริมถนนพระรามที่สองและพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนใหม่ ๆ การเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือการสร้างหมู่บ้านจัดสรรในเวลานั้นมักนิยมสร้างในบริเวณที่มีระบบสาธารณูปโภค เช่น ประปา และไฟฟ้า ในพื้นที่แล้ว จึงอาจประเมินได้ว่าระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานได้มีการแพร่หลายในพื้นที่แล้ว อย่างน้อยกับบริเวณที่หมู่บ้านจัดสรรเหล่านี้ตั้งอยู่ ซึ่งมักตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ที่มีชุมชนเดิมอยู่³⁰ รวมถึงนายญาณเดช ทองสิมา ได้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมบ้านจัดสรรเป็นคนแรกเมื่อ พ.ศ. 2523³¹ จึงอาจกล่าวได้ว่าการบริจาคที่ดินเพื่อสร้างสถานที่ราชการในครั้งนั้นเองก็เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจบ้านจัดสรรของกลุ่มทองสิมาด้วยเช่นกัน เพราะในเวลาดังกล่าวกลุ่มทองสิมาถือครองที่ดินอยู่เป็นจำนวนมาก และได้เปลี่ยนรูปแบบจากการแบ่งขายที่ดินมาเป็นการลงทุนโครงการที่อยู่อาศัยแทน ดังปรากฏว่า กลุ่มทองสิมาได้ก่อสร้างโครงการหมู่บ้านจัดสรรชื่อ “สุจิตต์นิเวสน์” เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2518 ในที่ดินฝั่งตรงข้ามกับสำนักงานเขตบางขุนเทียนแห่งใหม่ ซึ่งภายหลังย่านดังกล่าวได้กลายเป็นย่านเศรษฐกิจที่รายล้อมไปด้วยหมู่บ้านจัดสรร การเคหะแห่งชาติ สถานบริการและพาณิชย์ที่สำคัญของเขตบางขุนเทียน

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ อัมพันธ์ รุ่งวรรณวงศ์, “การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง ทางด้าน ตะวันตกของกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 148-155.

³¹ สุพร แซ่ตั้ง, “กลุ่มทองสิมา” เร่งเครื่อง ขยายปีกโปรเจกต์พระราม 2,” ผู้จัดการ, 27 เมษายน 2561, <http://gotomanager.com/content/104495/>.

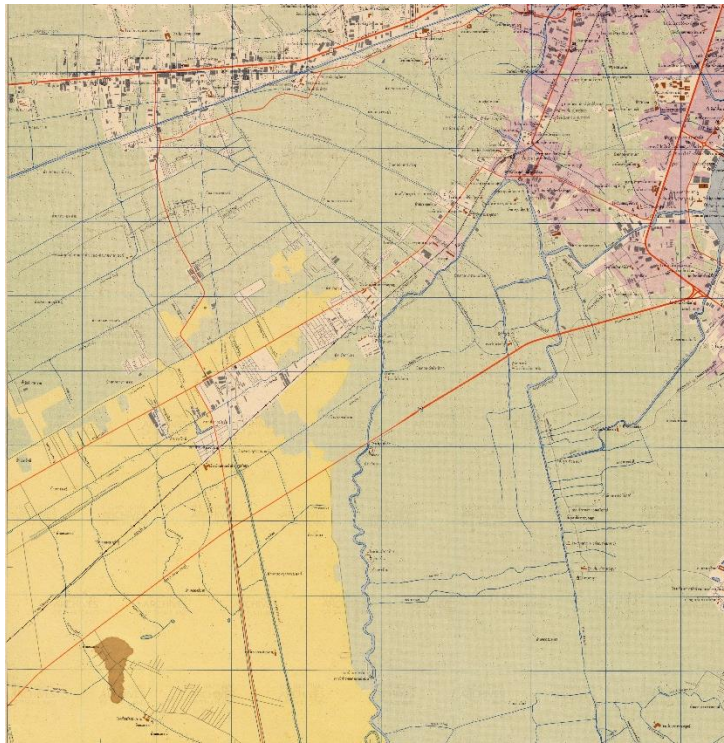
สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความเจริญขยายเข้าไปอย่างรวดเร็วในอำเภอ บางขุนเทียนเป็นเพราะปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยของกรุงเทพฯ ซึ่งประสบปัญหามาตั้งแต่ ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และเป็นปัญหาเรื้อรังมาโดยตลอดและทวีความรุนแรงมากขึ้น ในช่วงทศวรรษ 2520 จึงมีการค้นหาและปรับปรุงที่ดินในฝั่งธนบุรีเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับ กับความต้องการด้านที่อยู่อาศัย³² รวมถึงพบว่าประชาชนบางส่วนได้มาซื้อที่ดินในบางขุนเทียน เพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัย เช่น ในกรณีของนายเมี้ยน กุลโกศล และพวก ขวานครปฐม ได้มาซื้อ ที่ดินสองข้างทางริมถนนบางบอน-ชายทะเล แต่ยังไม่สามารถก่อสร้างที่อยู่อาศัยได้เพราะ ถนนยังสร้างไม่เสร็จ³³ ดังนั้นการย้ายสถานที่ราชการจึงมีส่วนสำคัญในการเร่งรัดการพัฒนา ของพื้นที่อย่างมาก

การพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นนั้นทำให้มีการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมอย่างมากใน บางขุนเทียนซึ่งส่งผลอย่างมากต่อรูปแบบและวิถีชีวิต เช่น การทิ้งน้ำเสียของบ้านเรือน ที่พักอาศัยและโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้คุณภาพของน้ำในธรรมชาติเริ่มเปลี่ยนไปทำให้ การเพาะปลูกไม่ได้ผลเหมือนแต่ก่อน เช่น คุ้งลิ้นจีในคลองบางขุนเทียน รวมถึงการสร้างถนน บางสายได้ทำการปิดทับคลอง ทำให้การสัญจรในลำคลองไม่สะดวกเหมือนแต่เดิม รวมถึง ผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เช่น กรณีน้ำท่วมเมื่อ พ.ศ. 2523 ชาวสวนส้มบางมดได้รับความเดือดร้อนจากการที่น้ำทะเลหนุนสูงจึงได้สร้างทำนบกั้นน้ำในคลองบางปะแก้ว แต่ขณะเดียวกันชาวบ้านในบริเวณดังกล่าวไม่ต้องการให้มีการสร้างทำนบในคลองบางปะแก้ว เพราะเป็นพื้นที่ติดกับโรงงาน เกรงจะทำให้หน้าเฝ้าเสีย และน้ำเสียระบายออกไม่ได้³⁴ กรณี การสร้างทำนบที่เกิดขึ้นได้แสดงให้เห็นถึงทิศทางของการพัฒนาพื้นที่ที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็น ระเบียบและขาดการควบคุมจึงทำให้พื้นที่เมือง (พื้นที่อยู่อาศัยและโรงงาน) ได้รุกรานพื้นที่เพื่อ การเกษตรจนทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างชาวบ้านและชาวสวน

³² ปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนเร่งให้มีการขยายตัวด้านประชากรในฝั่งธนบุรีและบางขุนเทียน คือ ปัญหาการขาดแคลนที่ดินในกรุงเทพฯ ที่มีราคาที่สูงมาก ประกอบกับในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ประเทศไทยได้ประสบกับวิกฤตต่าง ๆ เช่น วิกฤตน้ำมัน วิกฤตการเงิน ซึ่งส่งผลต่อราคาค่าต้นทุนการก่อสร้างที่สูงขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2520 ผู้ประกอบการธุรกิจที่ดินจัดสรรต่าง ๆ เริ่มหันเห ความสนใจมายังที่ดินฝั่งธนบุรีมากขึ้น รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดู วงเดือน เกษสุภะ, "การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรกับปัญหาการ ขยายเมือง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), 114-122.

³³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กทม.4.2.1.6/52 เอกสารกรุงเทพมหานคร เรื่องนายปลิว ม่วงศิริ กำนันแขวงบางบอน ร้องเรียนเรื่องการปรับปรุงถนนสายบางบอนไปสู่ทะเล (6 สิงหาคม - 20 ตุลาคม พ.ศ. 2518)

³⁴ ภายหลังชาวสวนได้ยอมถอยการสร้างทำนบกั้นน้ำจากคลองบางปะแก้ว และได้สร้างทำนบในคลองบางมดและคลอง บางขุนเทียนแทน อ้างอิง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กทม.4.2.1/98 เอกสารกรุงเทพมหานคร เรื่องรายงานสถานการณ์การสร้าง ทำนบชั่วคราวปิดกั้นน้ำเค็มเพื่อช่วยเหลือชาวเกษตรกรของเขตราชบุรีบูรณะและเขตบางขุนเทียน (13 - 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2523)



ภาพที่ 2 แผนที่ตัวเมืองกรุงเทพ เขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2516 ย่านบางนางนongกลายเป็นชุมชนเมือง ย่านบางบอนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่เขตเมืองตามริมถนนเอกชัย, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ.กบค 5-(1-2) แผนที่ตัวเมืองกรุงเทพ เขตบางขุนเทียน พ.ศ. 2516

5. บทสรุป

บทความนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงบทบาทและความพยายามมีส่วนร่วมของประชาชนในประวัติศาสตร์การพัฒนาเมือง กรณีศึกษา อำเภอบางขุนเทียน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ช่วงก่อตั้งชุมชนเป็นต้นมารัฐบาลเป็นผู้มีบทบาทหรือเป็นผู้นำในการปรับปรุงหรือพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การขุดลอกคลอง เพื่อประโยชน์ในด้านการคมนาคม การพัฒนาที่เกิดขึ้นสอดคล้องรับกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและค่านิยมที่เป็นอยู่ เช่น การประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมที่จำเป็นต้องพึ่งพาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค อย่างไรก็ตาม การให้สัมปทานรถไฟท่าจีนแก่บริษัทเอกชนในสมัยรัชกาลที่ 5 เองก็เป็นข้อยืนยันประการหนึ่งว่า รัฐบาลเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการที่จะผูกขาดหรือมอบสิทธิให้แก่ผู้ใดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสอบถามความยินยอมของคนในพื้นที่ จึงนำไปสู่การเวนคืนและการขายที่ดินของชาวบ้าน

เพื่อการก่อสร้างทางรถไฟสายท่าจีน อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องพิจารณาว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดในสภาวะช่วงเวลาที่มีความรู้หรือการรับรู้ต่าง ๆ ยังอยู่ในรูปแบบจารีต

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงเริ่มปรากฏความพยายามของประชาชนในการพัฒนาซึ่งเป็นผลมาจากอัตราการรู้หนังสือที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่อำเภอบางขุนเทียนจากแต่เดิมที่ในอำเภอบางขุนเทียนมีโรงเรียนเพียง 2 แห่ง และโรงเรียนทั้ง 2 แห่งตั้งอยู่ในย่านบางนางนองซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำเภอ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ได้มีการตั้งโรงเรียนประชาบาลกระจายไปทั่วทั้งอำเภอบางขุนเทียนมากขึ้น ดังเห็นได้จากเรื่องการสร้างถนนในตำบลแสมดำจึงทำให้ประชากรที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่เริ่มมีความต้องการที่จะพัฒนาบ้านเกิดของตน ประกอบกับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด ราคาพืชผลทางการเกษตรมีราคาตกต่ำส่งผลให้ลูกหลานชาวสวนเริ่มที่จะประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น การค้าขายหรือรับราชการมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ข้าราชการจำนวนมากในอำเภอบางขุนเทียนมักอาศัยอยู่ในย่านบางนางนอง ดังเห็นได้จากเรื่องสมปทานโรงไฟฟ้าของบริษัทประชานิยมที่ทำการจ่ายไฟฟ้าไปตามบ้านเรือนริมคลองด่าน โดยลูกค้าของบริษัทน่าจะเป็นบ้านของข้าราชการและผู้มีอันจะกิน อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดด้านหลักฐานจึงไม่สามารถยืนยันสมมติฐานนี้ได้ชัดเจนมากนัก

การพัฒนาที่สำคัญที่สุดในอำเภอบางขุนเทียนเริ่มต้นขึ้นหลัง พ.ศ. 2500 โดยเฉพาะการสร้างถนนสายต่าง ๆ เช่น ถนนจอมทอง ถนนเอกชัย และถนนพระรามที่สอง โดยเฉพาะถนนเอกชัยที่เผยให้เห็นถึงความพยายามของประชาชนในพื้นที่ในการก่อสร้างถนน แม้ว่าวัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้างจะล้าสมัยแต่ด้วยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านจึงทำให้ถนนเอกชัยเสร็จต่อมาภาครัฐได้เข้ามาปรับปรุงจากถนนดินให้กลายเป็นถนนลูกรังและถนนคอนกรีตในภายหลัง ทศวรรษ 2520 แม้ว่าสภาพถนนในช่วงแรกจะเป็นถนนดินและมีลักษณะเป็นถนนที่ใช้กันในห้องถิ่นมากกว่าทางหลวงจังหวัดแต่ภายหลังเมื่อมีการติดตั้งระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้าจึงเริ่มปรากฏชุมชนสมัยใหม่มากขึ้น และการย้ายสถานที่ราชการเมื่อต้นทศวรรษ 2520 ได้ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ของบางขุนเทียนที่มีสภาพเป็นชนบทได้เริ่มแปรสภาพเป็นชานเมืองกรุงเทพมหานครภายหลังการหลั่งไหลของจำนวนประชากรที่มากขึ้น การเกิดขึ้นของชุมชนเมืองใหม่ ๆ เช่น ชุมชนบ้านจัดสรร ชุมชนเคหะต่าง ๆ ประการหนึ่งเป็นผลมาจากการลงทุนของกลุ่มทุนในพื้นที่ด้วย แต่การพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการพัฒนาที่ไร้ระเบียบและไม่มี การวางแผน หรือกล่าวได้ว่า การพัฒนาเกิดขึ้นมาในบริบทที่ไม่มีการควบคุมแม้ว่าจะมีกฎหมายพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 แต่ในทางปฏิบัติไม่ได้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง จึงทำให้การพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นมาในบริบทที่ความเป็นเมืองเข้ามารุกล้ำพื้นที่เพื่อการเกษตรเป็นจำนวนมาก

รายการอ้างอิง

- จิรวรรณ แสงทอง. “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- นิตราภรณ์ พิรุณรัตน์. “พัฒนาการของบางกอกฝั่งตะวันตก พ.ศ. 2325-2369.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.
- จังหวัดธนบุรี. *การบริหารงานจังหวัดธนบุรี พ.ศ. 2505 - 2506*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2506.
- ถนอม ทองสิมา. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2546.น.
- น. ณ ปากน้ำ. *ศิลปกรรมในบางกอก*. กรุงเทพฯ: เลิฟแอนดิลิฟเพรส, 2542.
- ประกาศให้ทราบทั่วกัน. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 27 (27 พฤศจิกายน 129).
- ปิยนดา บุนนาค, ดวงพร นพคุณ, และ สุวัทนา ธาตานิติ. *คลองในกรุงเทพฯ: ความเปลี่ยนแปลง และผลกระทบ
ต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ.2325-2525)*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2525.
- พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลนครกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช 2479. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 53 (29 พฤศจิกายน
2479).
- พอพันธ์ อูยานนท์. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2564.
- ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. “การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ.2500 - 2509).”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2552.
- วงเดือน เกษสุภะ. “การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรกับปัญหาการขยายเมือง.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,
ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. *แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2551.
- สุพร แซ่ตั้ง. ““กลุ่มทองสิมา” เร่งเครื่อง ขยายบิกโปรเจกต์พระราม 2.” *ผู้จัดการ*. 27 เมษายน 2561.
<http://gotomanager.com/content/104495/>.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต 5.7/1 เรื่องร่างสัญญารถไฟฟ้าจีน
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.3.9/182 เรื่องสร้างถนนสาธารณะประโยชน์ใน
ตำบลสามตำ
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงอุตสาหกรรม อก.0201.2.2.6/1 เรื่องอนุกรรมการพิจารณาผังเมือง
นครหลวงกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2509-2511)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรุงเทพมหานคร กทม.4.2.1.6/52 เรื่องนายปลิว ม่วงศิริ กำนันแขวงบางบอน
ร้องเรียนเรื่องการปรับปรุงถนนสายบางบอนไปสู่ทะเล (6 สิงหาคม - 20 ตุลาคม พ.ศ. 2518)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรุงเทพมหานคร กทม.4.2.1/98 เรื่องรายงานสถานการณ์การสร้างทำนบ
ชั่วคราวปิดกั้นน้ำเค็มเพื่อช่วยเหลือชาวเกษตรกรของเขตราษฎร์บูรณะและเขตบางขุนเทียน (13 - 30
พฤษภาคม พ.ศ. 2523)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรุงเทพมหานคร กทม 4.2.1.6/156 เรื่องการพิจารณาคำร้องเรียนของ นางสาวจงจิตต์ เพียรพร้อม เรื่องการรังวัดตรวจสอบโฉนดที่ดินเขตบางขุนเทียน (17 มีนาคม - 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ม-(3) สร0201/277 เรื่องกรรมการปรับปรุง ไฟฟ้าและประปากรุงเทพ-ธนบุรี (12 สิงหาคม - 31 ตุลาคม พ.ศ. 2495)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ม(3) สร0201/279/1 เรื่องนายเจือ ไทยรัตน์ ในนามบริษัท ประชานิยม จำกัด ขอสัมปทานตั้งโรงไฟฟ้า อำเภอบางขุนเทียน (19 กุมภาพันธ์ - 12 เมษายน พ.ศ. 2492)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ม-(3) สร0201/368 เรื่อง สร้างถนน ดาวคะนอง-จอมทอง และตลาดพลู-นางนอง (15 ตุลาคม พ.ศ. 2499 - 21 มิถุนายน พ.ศ. 2500)

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายมาก จันทสุทธิ. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.

อำพล ม่วงศิริ. จากข้าเถาสู่เจ้าพระยา ประวัติตระกูลม่วงศิริ. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2561.

อำพัน รุ่งวรรณวงศ์. "การศึกษาเพื่อประกอบการวางแผนการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง ทางด้าน ตะวันตกของ กรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

อำพิกา สวัสดิ์วงศ์. "ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศไทย พ.ศ. 2477-2539." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.